

РОЗВИТОК СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ

Самошкіна І.Д., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто теоретико-методичні засади формування системи страхування екологічних ризиків. Досліджено подальший соціально-економічний поступ в Україні, що залежить від досягнення прийнятного рівня техногенно-екологічної безпеки та забезпечення самовідтворення навколишнього природного середовища в умовах посиленого антропогенного навантаження на елементи довкілля. Проаналізовано проблеми сучасної цивілізації, що відбувається на фоні погіршення якості довкілля, що потребує подальших розробок форм та методів зменшення негативного впливу на оточуюче середовище.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасному світі все більше приділяється уваги вирішенню екологічних проблем, які можуть бути спричинені як самою природою, так і діяльністю людини, причому останній чинник проявляється все відчутніше. Проблеми забруднення навколишнього середовища та природних ресурсів та нерационального природокористування – одні із найбільш нагальних і гострих проблем сучасності та вимагають участі усіх держав як на національному, так і на транснаціональному рівнях [3]. Науковці справедливо стверджують, що екологічні проблеми не обмежені національними кордонами, вони мають загальнопланетарний характер.

Через неврегульованість механізму економічної відповідальності суб'єктів господарювання, особливо підприємств з підвищеною небезпекою – винуватців аварій, держава бере на себе асигнування значних бюджетних коштів на подолання негативних екологічних явищ. У вирішенні цих проблем особливої актуальності набуває розробка та впровадження дійової системи екологічного страхування практично в усіх галузях народного господарства. Недостатність використання потенціалу страхування як потужного інструментарію управління та запобігання екологічним ризикам, а також відсутність належного страхового захисту юридичних осіб та громадян в умовах забруднення навколишнього природного середовища визначило вибір теми наукової роботи.

На перший план все активніше виступають не стільки традиційні політичні й соціально-економічні проблеми, скільки злободенні екологічні проблеми, які в наш час посіли провідне місце серед проблем на національному рівні. Саме тому одним із пріоритетних національних інтересів України є забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності людини і суспільства, збереження навколишнього середовища. З метою управління екологічною безпекою для виконання задач, які сформульовані у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» [1], виникає потреба прогностичної оцінки екологічного ризику, як міри реальних існуючих загроз для прийняття попереджувальних заходів щодо зниження даного рівня ризику, що стає все більш актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Людська практика дає можливість стверджувати, що будь-яка діяльність потенційно небезпечна. У визначенні ризику в безпеці виділяють соціальні, професійні, екологічні, техногенні, медико-біологічні, військові й інші ризики. В екології вирішальне значення мають проблеми безпеки людини і навколишнього середовища, що пов'язано з можливістю виникнення екологічного ризику. Проблемами оцінки екологічного ризику займаються як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці, серед яких особливий внесок у вивчення даного питання внесли: С.П. Іванюта, К.В. Таранюк, А.Б. Качинський, В. В. Вітлінський, О. О. Веклич, М. В. Голованенко, С. М. Ілляшенко, О. В. Козьменко, А. Б. Качинський, В., С. К. Харічков, Є. В. Хлобистов, Бурков, П. А. Ваганов, К. Рихтер, О. Н. Русак, О. В. Садченко та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є розробка теоретико-методичних засад функціонування цілісної системи екологічного страхування на основі вдосконалення форм та методів управління екологічними ризиками на об'єктах підвищеної небезпеки.

Оцінка екологічного ризику на території України для вибору оптимального підходу управління екологічними ризиками на регіональному рівні, спрямованому на запобігання та зниження рівня негативних наслідків природного та антропогенного характеру.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- обґрунтувати наукові підходи і шляхи вдосконалення ефективного функціонування системи страхування екологічних ризиків у сфері природокористування;
- провести класифікацію основних видів екологічних ризиків, що мають негативний вплив на життєдіяльність людей та навколишнє середовище;
- узагальнити наукові положення щодо формування механізму екологічного аудиту при проведенні екологічного страхування;
- удосконалити методичні підходи до розрахунку страхових сум та страхових тарифів при проведенні екологічного страхування;

- поглибити та удосконалити механізм управління екологічними ризиками на об'єктах підвищеної небезпеки.

Виклад основного матеріалу. Необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення методичних засад організації та впровадження системи екологічного страхування зумовлена зростанням рівня екологічної небезпеки в Україні.

На сьогодні зростає кількість техногенно-екологічних аварій та катастроф, ядерних інцидентів, об'єктів та видів діяльності, які є джерелами підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища, актуалізуються проблеми зберігання та знешкодження екологічно небезпечних відходів, посилюються негативні впливи господарської діяльності на стан екосистеми[11]. Така ситуація спонукає країни світу посилювати еколого-правові вимоги до виробничої та іншої господарської діяльності, здійснювати економічне стимулювання природоохоронної діяльності і одночасно підвищувати відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а отже, впроваджувати екологічне страхування.

Щоб дослідити важливість ринку послуг екологічного страхування, потрібно насамперед проаналізувати поняття, сутність та сучасний стан екологічного страхування в Україні. У наукових джерелах наведено різні підходи щодо тлумачення поняття "екологічне страхування":

1. Страхування цивільної відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, завдану інтересам третіх осіб внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища діяльністю, що створює підвищену екологічну небезпеку.

2. Механізм захисту екологічних прав громадян, захисту майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, що створюють небезпеку для навколишнього природного середовища.

3. Механізм захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій, спрямований на здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків забруднення навколишнього природного середовища і відшкодування пов'язаних з таким забрудненням витрат.

4. Страхування фінансової відповідальності, яке передбачає перекладання відповідальності за непередбачувану екологічну шкоду на страхові компанії. Екологічне страхування охоплює сукупність інструментів екологічної політики, за допомогою яких здійснюється страхування екологічного ризику тощо.

В Україні впровадження екологічного страхування регулюють Конституція України (від 28.06.1996 р.), Закони України "Про охорону навколишнього природного середовища"

(від 25.06.1991 р.), "Про страхування" (від 07.03.1996 р.), "Про природно-заповідний фонд України" (від 16.06.1992 р.), "Про пестициди та агрохімікати" (від 02.03.1995 р.), "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" (від 08.02.1995 р.), "Про відходи" (від 05.03.1998 р.), "Про перевезення небезпечних вантажів" (від 06.04.2000 р.), "Про угоди про розподіл продукції" (від 14.09.1999 р.) та ін.

Водночас можна стверджувати, що зазначені правові норми створюють лише передумови для запровадження екологічного страхування. Сьогодні в Україні ще не визначено чітких механізмів страхування ризиків виникнення небезпечних техногенно-екологічних, ядерних інцидентів та ін. Зокрема, не передбачено застосування екологічного страхування Законом України "Про страхування" та Цивільним кодексом України [8]. На сьогодні немає Закону України "Про екологічне страхування". Хоча проект цього Закону було винесено на розгляд Верховної Ради України ще в 2002 р. Відповідно до законопроекту, під екологічним страхуванням розуміють один з видів обов'язкового страхування, що передбачає страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку, у разі заподіяння ними шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення довкілля.

Зазначимо, що проект Закону України "Про екологічне страхування" переважно зосереджений тільки на обов'язковому страхуванні відповідальності власників потенційно небезпечних виробництв та об'єктів, в ньому не повністю враховано сутність екологічних ризиків, умови й порядок здійснення обов'язкового екологічного страхування, добровільне екологічне страхування, мінімальні розміри страхової компенсації цивільної відповідальності за екологічну шкоду, особливості економічного регулювання діяльності, на яку поширюється обов'язкове екологічне страхування, організаційні засади екологічного страхування, порядок отримання ліцензій на його здійснення, зміни та доповнення які слід внести до законодавства у зв'язку з впровадженням екологічного страхування тощо.

Проаналізувавши українське законодавство, можна зробити висновок, що провідне місце в екологічному страхуванні належить страхуванню відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки в разі заподіяння шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення довкілля.

Екологічне страхування здійснюється в обов'язковій та добровільній формах. Обов'язковому екологічному страхуванню підлягає діяльність підприємств, установ та організацій, що є джерелом підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища [3]. Переліки видів діяльності, а також конкретних підприємств, установ та організацій – джерел підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища, що підлягають обов'язковому екологічному страхуванню, на мою думку, повинні затверджувати

Кабінет Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища. Добровільне екологічне страхування здійснюється відповідно до законодавства України. Перелік видів діяльності, що підлягають добровільному екологічному страхуванню, визначається договором екологічного страхування.

Законом України "Про страхування" (ст. 7) передбачено такі види обов'язкового страхування відповідальності, які безпосередньо стосуються страхування екологічних ризиків:

1) страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

2) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;

3) страхування цивільної відповідальності інвестора, зокрема за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою;

4) страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації небезпечних відходів;

5) страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів. Деякі вчені пропонують ввести новий сегмент екологічного страхування – страхування від техногенних збитків. Цей сегмент страхування є певною системою відносин, що виникають під час антропогенної (виробничої) діяльності, між страховиком і страхувальником щодо запобігання збитку та його відшкодуванню у разі настання надзвичайних ситуацій і включає, як відшкодування збитків майну і населенню, так і шкоди, завданої навколишньому природному середовищу[10].

Для впровадження і регулювання ринку екологічного страхування необхідно створити на державному рівні відповідні фінансові інститути, організувати функціональну структуру національної системи екологічного страхування та розробити функціональну модель розвитку екологічного страхування з метою застосування цілісного підходу до формування ринку екологічного страхування в Україні.

Основними суб'єктами на ринку екологічного страхування мають бути: Державна та акціонерні страхові компанії, Національний фонд екологічного страхування, Національний пул (страховий пул – добровільне об'єднання страховиків) екологічного страхування, а також безпосередньо страхувальники та треті особи, на користь яких укладаються договори екологічного страхування. Функціональні обов'язки пропонують розподілити так: Національний фонд екологічного страхування розробляє стратегію розвитку екологічних послуг в Україні, концептуальні засади розвитку екологічного страхування, основні методологічні питання щодо удосконалення нормативно-правової бази екологічного страхування; Державна та акціонерні страхові компанії визначають страхове поле екологічного страхування, розробляють програми (правила) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання, виконують актуарні розрахунки страхових тарифів, є гарантом формування Національного страхового пулу; Національний пул екологічного страхування забезпечує функціонування системи перестрахування екологічних ризиків.

Ключовим питанням у розвитку системи екологічного страхування є визначення обсягу тарифних ставок. На величину страхового тарифу в системі екологічного страхування підприємств промисловості впливають наступні чинники: частота виникнення еколого-техногенних аварій, кількість підприємств з підвищеним ступенем екологічної небезпеки, розміщених на певній території, максимальний збиток, який може бути спричинений навколишньому середовищу внаслідок виникнення страхового випадку; імовірність виникнення страхового випадку; рівень екологічної небезпеки обладнання та ін.

У різних державах існують спеціальні пули екологічного страхування, які використовують, в основному, при страхуванні небезпечних, величезних або маловідомих ризиків. Вперше такий пул було створено в Японії у 1979 р. для страхування відповідальності за аварійний розлив нафти. Він об'єднав 38 учасників, зокрема 22 – японських і 16 – іноземних. Пули екологічного страхування створені також у Великобританії, Нідерландах, Франції, Швеції і інших країнах. Перевага пулів полягає в тому, що вони дають змогу об'єднувати страхові компанії для сумісного страхування екологічних ризиків. Кожна компанія передає в пул застраховані ризики, отримує певну частку зібраних пулом внесків (премій) і в тій же частці несе відповідальність щодо вішкодування збитків.

У країнах ЄС система страхування екологічних ризиків включає декілька видів страхового захисту:

- страхування відповідальності за аварійне і поступове забруднення навколишнього середовища в рамках страхування загальної відповідальності;

- страхування відповідальності тільки за аварійне забруднення навколишнього середовища в рамках страхування загальної відповідальності;
- страхування відповідальності за аварійне і поступове забруднення навколишнього середовища в рамках екологічного страхування.

У країнах ЄС удосконалюється законодавча база екологічного страхування, створюються системи обов'язкового страхування екологічних ризиків, упроваджується механізм загальної відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок забруднення навколишнього природного середовища[5]. У багатьох країнах спостерігається тенденція переходу від страхування екологічних ризиків у рамках страхування загальної відповідальності до страхування всіх ризиків, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, але тільки в рамках договорів екологічного страхування.

Висновки. Таким чином, можна сказати, що навколишнє природне середовище потребує розумного науково обґрунтованого контролю за використанням, збереженням та примноженням сировини а саме вдосконалення законодавчої бази екологічного страхування; пріоритетним напрямом у розвитку екологічного страхування має стати обов'язкове страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки в разі заподіяння шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення навколишнього середовища; розвиток добровільного та обов'язкового екологічного страхування; впровадження державної підтримки ринку екологічного страхування; покращення механізму використання екологічного аудиту, який слугує потужним інформаційним ресурсом під час здійснення екологічного страхування.

Незважаючи на глибоку еколого-економічну кризу в українському суспільстві, впровадження економічних методів регулювання природокористування, а саме таких як оцінка та моніторинг екологічного ризику, залишається одним із першочергових завдань, оскільки від його успішного вирішення значною мірою залежить економічна ефективність народного господарства, здатність економіки України до стабільного і тривалого саморозвитку. Але на жаль, даній темі сьогодні, не достатньо приділяється увага і вона потребує подальшого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Базилевич В.Д. Страхова справа : [підручник] / К. С. Базилевич. – 6-е вид., стер. – К. : Знання, 2011. – 351 с.
2. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.

3. Дорогунцов С. Державне регулювання техногенно-екологічної безпеки в регіонах України / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. — 2012. — № 4. — С. 70–76.
4. Іванюта С.П. Екологічна безпека регіонів України [Електронний ресурс] // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 3 (28). — с. 157-164.
5. Таранюк. К. В. Методичні основи управління екологічними ризиками на регіональному рівні [Текст] / К. В. Таранюк // Механізм регулювання економіки. — 2012. — № 4. — С. 132-138.

В статье рассмотрено теоретико-методические основы формирования системы страхования экологических рисков. Исследовано дальнейшее социально-экономическое развитие в Украине, зависит от достижения приемлемого уровня техногенно-экологической безопасности и обеспечения самовоспроизводства окружающей природной среды в условиях усиленного антропогенной нагрузки на элементы окружающей среды. Проанализированы проблемы современной цивилизации, которые происходят на фоне ухудшения качества окружающей среды, что требует дальнейших разработок форм и методов уменьшения негативного влияния на окружающую среду.

The article reviews the theoretical and methodological principles of the formation of the system of insurance of environmental risks. The further socio-economic progress in Ukraine is explored, which depends on the achievement of an acceptable level of technogenic and ecological safety and ensuring self-reproduction of the environment in conditions of increased human-induced loading on the elements of the environment. The problems of modern civilization taking place against the background of deterioration of the quality of the environment are analyzed, which requires further development of the forms and methods of reducing the negative impact on the environment.

Відомості про авторів

а) прізвище, ім'я, по - батькові: Самошкіна Ірина Дмитрівна

б) вчене звання: доцент

в) науковий ступінь: кандидат економічних наук

г) місце роботи: СНАУ, кафедра фінансів

д) адреса для листування: 40020, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160,
кафедра фінансів